

Kraljevstvo Slavena u međunarodnom političkom, ekonomskom i kulturnom kontekstu (o. 1550.-1610.)

U prilogu se Orbinijevo djelo *Kraljevstvo Slavena* sagledava u svom međunarodnom političkom, ekonomskom i kulturnom kontekstu u drugoj polovici 16. i početkom 17. stoljeća. Određuju se opće okolnosti na širem prostoru Sredozemlja u kojima je ono nastalo i nastoji se definirati koju svrhu i ciljeve je imalo postići. Zaključuje se da je djelo bilo napisano za talijanske kneževe i njihove dvorjane koji su tako dobili priručnik za poznavanje Slavena uopće, a napose Južnih Slavena.

Međunarodna politička situacija na Sredozemlju u doba Filipa II. (1556.-1598.) i Filipa III. (1598.-1621.)

Sredozemlje je po Braudelu zadržalo glavnu ulogu u svjetskoj politici do 1580. godine. Na tom su se području sukobljavale velesile XVI. stoljeća, Osmansko Carstvo i Španjolska i njezini posjedi u Europi i Americi. U odnosima tih dviju sila dolazilo je povremeno do velikih sukoba, kao kod Tunisa 1535. godine ili Malte 1565., ali je tek lepantska bitka obilježila pravu mjeru snaga. Velika pobjeda kod Lepanta, u kojoj su savezničke snage predvođene Don Ivanom od Austrije pobijedile osmansku flotu značila je prekretnicu u odnosima dviju sila i njihovih saveznika, iako se osmanska flota brzo obnovila i Lepant nije značio kraj osmanske sile na Sredozemlju. Lepant je zapravo predstavljao visoku točku sukoba koji su trajali od 1550. do 1580. godine. Nakon toga, po Braudelu, Sredozemlje izlazi iz središta svjetske politike (*La Mediterranee hors de la grande histoire*).¹

I Španjolska i Osmansko Carstvo su se okrenuli prema drugim neprijateljima, Filip II. da bi riješio vojnom silom nizozemsko pitanje, a Osmanlije da bi potisnuli svog opasnog suparnika na Istoku, Perziju. Između 1580. i 1600. na Sredozemlju je vladalo zatišje, jer velike sile do kraja stoljeća nisu uspjele riješiti ona pitanja zbog kojih su i napustile Sredozemlje, Španjolska nizozemsko pitanje, a Osmansko Carstvo perzijsko. Ti su se sukobi na sjeveru Europe i Bliskom

¹ BRAUDEL 1972-3, sv. II: 908-1237.

Istoku nastavili i u XVII., stoljeću, ali poslije 1600. došlo je do preokreta u vezi sa Sredozemljem. Nakon što je na vlast došao Filip III. (1598.-1621.), a s tim indolentnim i nesposobnim kraljem i njegov svemoćni favorit, *valido*, vojvoda Lerma, Španjolska se okreće od Sjeverne Europe ka Sredozemlju, što dovodi do pooštrenja represivnih mjera protiv Maura koje Lerma smatra „petom kolonom“ Osmanlija unutar španjolske države i do njihovog konačnog progona 1609. godine.²

Za vrijeme vladavine Filipa II. (1558.-1598.) postojale su dvije struje na španjolskom dvoru koje su se stalno sukobljavale: takozvana kastiljansko-andaluzijska, koju je predvodio veliki vojskovođa, Fernando Alvarez de Toledo, vojvoda Alba, te aragonsko-portugalska koju su predstavljali Antonio Perez, tajnik Filipa II., i Ruy Gomez da Silva, knez Ébolijski. Prva je pobijedila i nakon 1568. povelu, u osobi vojvode Albe, nepoštedni rat protiv holandskih „heretika“. Ta je struja bila i za osvajanje Engleske što je stavljeno na dnevni red nakon pripojenja Portugala Španjolskoj 1579.-1580. godine.³ To je izvršio vojvoda Alba. Međutim, Alba je pretrpio neuspjeh u Nizozemskoj i bio opozvan 1572. godine, a na njegovo je mjesto došao Don Ivan (Juan) od Austrije, vanbračni sin Karla V. (1515.-1556.) i polubrat Filipa II. Iako potisnuta u pozadinu, kastiljansko-andaluzijska struja uspjela je zadržati Španjolsku u ratu protiv Nizozemaca i Engleza za života Filipa II. Ali s dolaskom Filipa III. i Lerme na vlast, suprotna je struja napokon prevagnula: s Engleskom je postignuto primirje 1604. godine (nakon smrti Elizabete I. 1603. godine), a s nizozemskim „pobunjenicima“ 1609. godine, upravo kad su postale vidljive ključne točke nove politike vojvode Lerme. Lerma je shvatio što Filip II. i Alba nisu htjeli ili mogli: da kao velesila Španjolska mora zadržati i obraniti svoje prekomorske posjede, naročito u Americi i, nakon pripojenja Portugala, u Aziji, od napada Nizozemaca. Ali isto tako, Lerma je opazio da su nakon 1580. godine, tj. nakon relativnog povlačenja Španjolske sa Sredozemlja, Nizozemci i Englezi izvršili pravu „invaziju“ tog središnjeg mora svojim brodovima koji su u luci Livorno našli privremenu bazu.⁴

Braudel je vrlo dobro uočio tu veliku invaziju sjevernih brodova koji su između 1580. i 1610. jednostavno potisnuli brodovlje sredozemnih država u pozadinu, uključujući i dubrovačke brodove. To najbolje svjedoči postojanje engleskog konzula u Dubrovniku, kao i veze između Dubrovnika i Engleske koje je obradio V. Kostić.⁵ Navala Engleza i Nizozemaca u Sredozemlje je samo vanjski znak velike krize u koju je sredozemni svijet došao u drugoj polovici XVI.

² ELLIOTT 1963: 296-304.

³ ISTI, 256-258.

⁴ BRAUDEL I ROMANO 1951., te diagram u BRAUDEL 1972-3, sv. I.: 632-633.

⁵ KOSTIĆ 1975.

stoljeća. Što se tiče Španjolske, još je Hamilton ustanovio⁶, a bračni par Chaunu potvrdio, da je skoro sve srebro koje je dolazilo u Sevilju bilo unaprijed pod hipotekom stranih trgovaca, većinom Nizozemaca, Francuza i južnih Nijemaca (iz Augsburga itd.), te da je usprkos velikom bogatstvu Španjolska naglo siromašila, a na to se nadovezala i velika kuga koja je 1598.-1600. poharala sjevernu ili staru Kastilju (Castilla la Vieja), što je dovelo do velike nestašice hrane i gladi oko 1600. godine. To je prisililo veliki dio gradskog stanovništva malih gradova da se sele u velike gradove, kao Madrid, Toledo i, nakon 1600., novu prijestolnicu Valladolid, „trbuhom za kruhom“.⁷

Sve je to vrlo dobro opisao Miguel de Cervantes, naročito u svojim *Uzornim novelama* (*Novelas ejemplares*). Velika kriza kastiljanskog stanovništva pretvorila se u privrednu krizu, što je rezultiralo time da je čitava kastiljanska privreda postala pasivna.⁸ Vojvoda Lerma je predstavnik struje koja točno ocjenjuje tu krizu i zaključuje da Španjolska nije više u stanju voditi ratove u sjevernoj Evropi koji su doveli do gubitka pozicija na Sredozemlju i Dalekom Istoku. Zato on želi postići *modus vivendi* s Nizozemcima i Englezima, jer smatra da se Španjolska treba vratiti svom „pravom“ središtu, Sredozemlju, i iskoristiti maksimalno krizu svog velikog suparnika, Osmanskog Carstva. Iako u dubokoj krizi, Španjolska, predvođena Lermom, potpuno je svjesna te krize, a o tome najbolje svjedoče razni projekti takozvanih *arbitristas* tj. onih pisaca koji daju savjete kako da se izađe iz te krize. Svi su oni svjesni da je španjolska kriza zapravo *kastiljanska* kriza, odnosno da Kastilja više nije u stanju sama izdržavati teret zajedničke monarhije zbog propadanja kastiljanske privrede i pučanstva. Lerma je izraziti predstavnik onih koji ne podcjenjuju dubinu te krize, ali isto tako žele iskoristiti krizu svog protivnika.⁹

Turski su historičari zaključili da kriza Osmanskog Carstva seže unatrag do otprilike 1540. godine, tj. još za vladavine Sulejmana II. Veličanstvenog (1520.-1566.). Po mišljenju Barkana, Uzunčaršilija i Inaldžika, već oko 1540. godine dolazi do krize u odnosima između centralne vlade, posjednika lena zvanih timarnici i njihovih podanika, tj. raje. Od tada počinju zlostavljanja, tj. zulumi raje, što dovodi do zaoštrenih odnosa između centralne vlade (Porte) i provincija u kojima postupno prigrabljuju sve veću vlast pripadnici poturčenih sultanovih sluga, tj. devširme. Po Stanfordu Shawu, nakon smrti Sulejmana Veličanstvenog 1566. godine, borba između dviju suprotnih struja za prevlast unutar Osmanskog Carstva, tj. između

⁶ HAMILTON 1934.

⁷ ELIOTT 1966: 291-296.

⁸ ELLIOTT 1967: 177-205.

⁹ ISTI, 296-304. Elliott daje ocjenu režima vojvode Lerme: „To je režim koji, u doba kad je Kastilji trebala najviše vlada, se zadovoljio da slijedi tamo gdje su drugi vodili; režim koji je više volio... lijepe riječi i ništavne mjere da bi ih dao društvu koje je očajno trebalo lijek za mnoge svoje bolesti.“ (304).

pripadnika stare turske aristokracije, podrijetlom iz Male Azije, koji su dominirali Portom od Osmana I. do Mehmeda Osvajača (1451.-1481.), i pripadnika novih poturčenih robova odgajanih u carskim školama u Carigradu i Jedrenu, takozvanih *kapikullar*, koji su došli do prevlasti nakon pada Carigrada 1453. godine, završila je potpunim porazom stare turske aristokracije kad je njezin najviši predstavnik, veliki vezir Čandarli paša smijenjen s vlasti i pogubljen. Nova vladajuća klasa poturčenih sultanovih robova, sakupljenih „dankom u krvi“ (*acami oĝlan*), čiji su najviši predstavnici islamizirani i poturčeni Bošnjaci, Srbi (kao Mehmed paša Sokolović), Albanci i ostali, stjecala je velika imanja baš na Balkanu koji im je postao uporište za stjecanje i održavanje vlasti. Prevlast poturčenih snaga značila je prevagu Balkana unutar Osmanskog Carstva, na štetu Anadolije koja je poslije 1600. ušla u veliku gospodarsku krizu, naročito opadanjem broja i veličine gradova (kao i Kastilja). Pobjeda takozvane devširmske struje značila je, po Shawu, početak propadanja (*decline*) Osmanskog Carstva, jer se slabi vladari nakon smrti Sulejmana Veličanstvenog 1566., nisu mogli suprotstaviti tim pobjedničkim snagama, a nisu imali ni volje ni mogućnosti sami upravljati carstvom. Treba istaknuti da i u Španjolskoj i u Osmanskom Carstvu vlast prelazi u ruke svemoćnih favorita, najprije vojvode Lerme, od 1621. grofa-vojvode Olivaresa, a u osmanskoj državi Mehmed paši Sokoloviću i ostalim velikim vezirima koji su dominirali sultanima od Selima II. (1566.) do Murata IV. (1623.). Turska je poslovice to dobro zapazila i ocijenila: „Riba se počinje kvariti od glave.“

Okretanje Španjolske prema Sredozemlju značilo je ujedno i prema Istoku. Oko 1600. godine dolazi do naglog pooštrenja ideologijskih struja u katoličkoj Europi koje se mogu označiti kao protureformacijske. Iako se protureformacija može datirati od osnivanja isusovačkog reda 1540. godine, te Tridentskog koncila (1545.-1581.), tek pod Klementom VIII. (1592.-1605.) dolazi do primjene tridentskih mjera na sve katoličke zemlje, uključujući i Mletačku i Dubrovačku Republiku. Protureformacija nije bila potrebna na Iberskom poluotoku, tj. u Španjolskoj i Portugalu jer su ondje takozvane reformatorske tendencije, koje je opisao Marcel Bataillon, već bile uništene do 1580. godine. To, međutim, nije bio slučaj u Italiji gdje je renesansa predstavljala ozbiljnog konkurenta protureformaciji na polju ideologije, naročito u onim državama koje nisu bile potpuno ovisne o Španjolskoj ili papi, kao Venecija, ali i donekle kao Firenza i Savoja. William Bouwsma okarakterizirao je renesansu u Veneciji kao veliku pobornicu tolerantne politike i prema „hereticima“ tj. protestantima, Englezima i Nizozemcima, i prema islamu, tj. prema Osmanskom Carstvu. Renesansa je davala Veneciji, a donekle i Dubrovniku, ideologijsku osnovu otpora prema onim snagama unutar tih država, kao i njihovim zaštitnicima u inozemstvu, koji su htjeli preorijentirati politiku tih kasnorenesansnih država na protureformacijskim linijama. To je značilo ne samo netrpeljivost prema vjerskim neprijateljima, protestantima, muslimanima

i židovima, već i prema Osmanskom Carstvu koje se smatralo od tih snaga oličenjem moći Sotone, jer je počivalo na „krivoj“ vjeri i ovladalo i tlačilo tolikim kršćanima na Balkanu i Bliskom Istoku. Proturreformacija znači ne samo veliki pokret protiv svih raznih reformacijskih oblika u Europi, od Engleske do Češke, od Švedske do Švicarske, već i obnovu jedne stare vizije svijeta u kojoj je borba između Dobra i Zla oličena u sukobu između katoličkog Zapada i muslimanskog Istoka, tj. u križarskim ratovima koji su doveli do velike pobjede nad krivovjercima i oslobađanja Kristovog groba u Jeruzalemu.

U takvoj viziji sudbonosne borbe između Dobra i Zla, kraj XVI. stoljeća značio je pooštrenje neprijateljstava između Zapada i Istoka u očekivanju skorog pada Osmanskog Carstva. Naime, računajući od hidžre (622.), Osmanskom su Carstvu pridavali samo tisuću godina opstanka, što bi značilo da se od 1592. unaprijed pa sve do 1622. godine, ovisno o tom kako su računate godine, na sunčevoj ili mjesečevoj bazi, svake godine očekuje kraj Osmanskoga Carstva. Tih godina kolale su razne legende o propasti Osmanskog Carstva koje su ulijevale nadu porobljenim kršćanskim narodima na Balkanu. Takozvani Veliki turski rat (1593.-1605.) između Habsburškog i Osmanskog Carstva doveo je do velikih potresa na Balkanu, od početnih osmanskih poraza kao kod Siska (1592.), pa do okupacije Transilvanije i privremene vladavine Mihovila Hrabrog. Došlo je do pobuna raje, kao Srba u Banatu 1594. godine, koje su na Zapadu ocijenili začetkom jednog velikog pokreta za oslobođenje kršćanskog žiteljstva Balkana od turskog zuluma.

Dolaskom Klementa VIII. na Svetu Stolicu balkanski su događaji postali središnji dio vatikanske politike, da se Slaveni uključe u veliki protuosmanski pokret kako bi se Osmanlije protjerale s Balkana. U tu svrhu papa je pokušao dobiti podršku Moskovske Rusije koja je bila u velikoj krizi krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća, jer je posljednji Rjurikovič, sin Ivana Groznog, umro bez potomstva 1598. godine, a za cara je izabran Boris Godunov. S obzirom da je to bio prvi car koji je bio izabran, Godunov se morao oslanjati na podršku drugih bojara i naročito pravoslavne crkve koju je kao regent podigao na rang Moskovske patrijaršije 1589. godine. Godunov je primao papinske izaslanike kao Aleksandra Komulovića, te je uznastojao da mu papa prizna carsku titulu (koju je na Zapadu samo papa u to doba mogao dati), a zauzvrat je pokazivao namjere da podupre protuosmanske planove Zapada. Papa je zauzvrat nastojao privoliti Godunova i ruske državnike da priznaju papinski primat i prihvate uniju s Katoličkom crkvom, što je bilo nemoguće s obzirom na fanatični otpor takovoj uniji od strane ruskog naroda i svećenstva. Time je Moskovska Rusija ušla u orbitu zapadne protuosmanske politike.

Krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća uspostavljena je mreža protuosmanskih vladara koje je duhovno vodio Klement VIII. To su bili: sveti rimski car i kralj Češke Rudolf II. (1576.-1612.) s prijestolnicom u Pragu; Filip III. (1598.-1621.) s

glavnim gradom Valladolidom, te razni vladari talijanskih državica. Ti takozvani *signori* živjeli su pod sjenkom Španjolske koja je dominirala poluotokom nakon 1555. godine. Između španjolskih posjeda na Siciliji i u južnoj Italiji i Milana na sjeveru, ti su vladari morali održavati samostalnost bez da se zamjere španjolskom kralju ili papi. Neki od njih imali su velike ambicije, te su tražili načina da steknu dodatni prestiž za svoje državnice pomoću vantalijanskih posjeda i titula. Odatle one težnje da se domognu bilo kakve krune, bizantske ili slavenske, da bi tako potvrdili svoju neovisnost od Španjolske. Zato su se nakon 1600. neki od tih malih vladara, kao nadvojvoda savojski i vojvoda od Mantove, lako prihvaćali nebuloznih planova o oslobađanju balkanskih Slavena i bizantskih Grka. Na Balkanu su bile legendarne, polubajkovite države koje su se u prošlosti natjecale s Bizantom u sjaju svojih dvorova i tendencioznošću svojih titula. Te srednjovjekovne države koje su Turci uništili, kao Srbija, Bugarska, Bosna, Albanija i samo Bizantsko Carstvo, nudile su krune koje su malim talijanskim vladarima bile neodoljive: „Car Srbijem i Grkom“ - Dušanova titula, „car svih Bugara“, „car i samodržac Romana“ (*vasileus kai autokrator ton Rhomaion*). Čak su i manje titule bile privlačne: „herceg od Svetog Save“ (herzog von St. Saba), knez Duklje, despot od Epira itd.

Zato su neki talijanski vladari bili itekako zainteresirani za ono što se događalo na Balkanu i pokušavali uspostaviti veze s pobunjenom rajom i njenim duhovnim i svjetovnim vladarima, tj. vladikama i knezovima. Pritom su obje strane zaboravljale (često namjerno) neospornu činjenicu da je većina Balkana, uključujući južnoslavenske i grčke oblasti, isповijedala pravoslavnu vjeru, te su prelazili olako preko već uvriježenih povijesnih, etničkih, kulturnih i vjerskih razlika. Time je protureformacijski pokret protiv Osmanlija poprimio nerealnu dimenziju, poput „Život je san“ (*La vida es sueno*) Calderona de la Barce.

Nova ekonomska konjunktura na Balkanu i uloga Dubrovnika

Bogumil Hrabak ustvrdio je da je Osmansko Carstvo bilo u stanju nametnuti svoj gospodarski režim na Balkanu i najbolje zaštititi Dubrovnik kao svog vazala koji mu je plaćao danak (harač) između 1540. i 1570. godine, i da te godine predstavljaju zlatni vijek dubrovačke trgovine na Balkanu. Iscrpna kvantitativna analiza čitave dubrovačke kreditne trgovine između 1520. i 1623., tj. od stupanja na prijestolje Sulejmana II. Veličanstvenog do početka vladavine Murata IV. to je potvrdila. S obzirom da se čitava dubrovačka trgovina ne može kvantificirati, jer za to ne postoje dokumenti, dočim se kreditna trgovina može potpuno obraditi kvantitativno (što je učinjeno u posebnom velikom radu), oslanjamo se na indikacije kreditne trgovine koja je ujedno i ona osnovica na kojoj je počivala čitava trgovina Dubrovnika. Naime, da bi nabavili robu ili na Balkanu ili u Italiji i ostalim zapadnim zemljama, velika većina dubrovačkih trgovaca morala se zaduživati, a ti su dugovi službeno unošeni u knjige dubrovačkog notarijata, u

takozvanu seriju *Debita notariae*. Na temelju tih zadužnica ustanovio sam čitav omjer dubrovačke kreditne trgovine između 1520. i 1623. godine. Ovdje dajem samo nužne indikacije kako se kretala dubrovačka kreditna trgovina:

DESETLJEĆE	% ČITAVE K.T.*	UDIO BOBALI (BOBALJEVIĆI)	K.T. DESETLJEĆE**
1540.-1549.	11	62068	10.58
1550.-1559.	16	92572	11.01
1560.-1569.	25	186851	14.03
1570.-1579.	7	39830	9.79
1580.-1589.	6	10486	2.97
1590.-1599.	5	25154	8.62
UKUPNO 1540.-1599.		416961	10.94

* Postoci se odnose na čitavo razdoblje 1520.-1623.

** Postoci se odnose na pojedino desetljeće.

Najviši domet dubrovačka kreditna trgovina postigla je između 1560. i 1569. godine, čak 25% od sveukupnog iznosa za razdoblje 1520.-1623. Uzmemo li u obzir tri desetljeća, tj. četrdesete, pedesete i šezdesete godine XVI. stoljeća, taj se postotak diže na 52%, tj. preko polovice ukupne kreditne trgovine. Ako usporedimo ta tri desetljeća sa sljedećima, tj. od 1570.-1600., onda se taj postotak snižava na samo 18%. Veliki kapitali uloženi su od strane dubrovačke vlastele (koja je imala monopol vlasti u Republici) i bogatih pučana, organiziranih u trgovačkim bratovštinama antunina i lazarina. Za čitavo razdoblje od 1520. do 1623. godine 202 vjerovnika uložila su svaki preko 5000 dukata, što je za ono doba bila prilično velika svota. Od ta 202 značajna vjerovnika, 124 su bili iz redova vlastele, a ostalih 78 pripadali su pučanima. Postoji veliko raslojavanje unutar vlastele s obzirom na ulaganja u kreditnu trgovinu. Naime, par rodova je dominiralo s uloženim kapitalom. To su bili Gučetići (Gozze), Sorkočevići (Sorgo), Bunići (Bona), Bobaljevići (Bobali), Gradići (Gradi) i još neki. Njihov udio u kreditnoj trgovini dajemo u sljedećoj tablici:

VLASTEOSKI ROD	% ČITAVE K.T.
GUČETIĆI	22
BOBALJEVIĆI	12
SORKOČEVIĆI	12
BUNIĆI	10
GRADIĆI	8
5 NAJVEĆIH RODOVA	64

Prema tome, pet najvećih i najbogatijih rodova uložilo je 64%, tj. skoro 2/3 čitavog kapitala dubrovačke kreditne trgovine, a ostalih 10 rodova uložilo je samo nešto više od 1/3 (mora se imati u vidu da polovica broja rodova, tj. njih 15, nisu sudjelovali u kreditiranju.) Dakle, odnos je asimetričan: 1/3 rodova koji su sudjelovali u kreditnoj trgovini kreditirala je 2/3, a 2/3 ostalih daju 1/3, dočim 1/2 svih vlasteoskih rodova uopće ili minimalno sudjeluje u kreditiranju trgovine. Na drugom i trećem mjestu zajedno sa Sorkočevićima su Bobaljevići. U kreditnoj trgovini sudjelovali su sljedeći članovi tog roda po desetljeću:

DESETLJEĆE	UKUPAN IZNOS*	BOBALJEVIĆI	POJEDINAČAN IZNOS*
1540.-1549.	62068	MICHAEL JUNII	62068
1550.-1559.	92572	JUNIO MICH. I BRAT	82492
1560.-1569.	186851	FRANCISCUS ANDREAE	26576.5
		JUNIO MICH.	145175.5
1570.-1579.	39830	FRANCISCUS ANDREAE	13160
		JUNIO MICH.	13514
		NICOLAUS MICH.	8000
1580.-1589.	10486	NICOLAUS MICH.	10000
1590.-1599.	25154	NICOLAUS MICH.	15569
		JUNIO MICH.	8298

*Svi iznosi su u dubrovačkim obračunskim dukatima.

Rod Bobaljevića kreditirao je 12% čitave dubrovačke kreditne trgovine u razdoblju od 1520. do 1623. godine, odnosno 11% (10.94%) u razdoblju od 1540. do 1609. godine. Jedan od pripadnika roda Bobaljevića bio je Marinus Andreae Bobali. On je omogućio Mavru Orbiniju pristup vojvodskoj knjižnici u Urbinu i financirao troškove tiskanja *Kraljevstva Slavena*. Kao Orbinijev mecena on je od Mavra dobio izraze zahvalnosti i hvalospjeve rodu Bobaljevića u uvodu knjige. Tako je zahvaljujući podršci roda Bobaljevića, a napose Marina Andrije, *Kraljevstvo Slavena* 1601. u Pesaru ugledalo svijet.

Kulturna sredina kasne renesanse u Dubrovniku i Italiji i njezin odraz u Orbinijevom pristupu „Kraljevstvu Slavena“

U znanosti je izraženo mišljenje da je Orbinijevo *Kraljevstvo Slavena* barokno djelo. To nije točno: renesansa je u Dubrovniku i u Italiji trajala do po prilici 1620. godine, a tako se i uzima u pogledu Điva Gundulića - njegov predgovor „Suzama sina razmetnoga“ datiran 1. „oktumbra“ 1620. godine općenito se smatra početkom protureformacijskog, odnosno baroknog stila u dubrovačkoj književnosti. Orbinijevo djelo izražava erudiciju renesanse, ono je odraz težnji da se prikaže „objektivno“ i „stručno“, bez prevelike polemike i stranačke pristranosti, stanje u jednoj od naučnih disciplina. Drugo je pitanje koliko je on u tome uspio. Prema tome, Orbinijevo *Kraljevstvo Slavena* spada u kategoriju onih *absolutissima commentaria*, tj. vrlo iscrpnih komentara po kojima je renesansa bila čuvena.

Osim toga, *Kraljevstvo Slavena* je plod istraživanja u knjižnicama koje su bile odraz naučne djelatnosti renesansne Italije. Konkretno, Orbini je zahvaljujući Bobaljeviću mogao raditi u jednoj od najboljih, ako ne i najvećih knjižnica kasne renesansne Italije, u Urbinu. Tu knjižnicu, toliko značajnu za izvore Orbinijevog djela, treba staviti u pravi kontekst. Vojvodska knjižnica u Urbinu nastala je zahvaljujući zalaganju vojvode Federiga de Montefeltra (1422.–1482.), koji je između 1472. i 1482. izgradio jednu od velebnih knjižnica renesansne Italije. On ju je smjestio u svoj krasni dvor koji je zadivio čitavu Italiju i ostavio traga u Castiglionovom *Dvorjaninu (Il corteggiano)*, jednom od najvažnijih djela kasne talijanske renesanse. Bernardino Baldi nam je ostavio opis te krasne knjižnice, a sumarni katalog dao je Vespasiano da Bisticci u svom poznatom zborniku životopisa čuvenih ljudi renesanse. Glavni dio knjižnice sačinjavali su rukopisi na latinskom jeziku antičkih pisaca, rimskih i (prevedenih na latinski) grčkih. Isto tako, knjižnica je imala veliki broj grčkih rukopisa. Vojvoda je inzistirao na tome da samo rukopisi budu u njegovoj biblioteci, a da se ne uvrštavaju tiskane knjige. Tek tijekom XVI. stoljeća knjižnica je dobila priličan broj tiskanih knjiga. Nakon što je najveći dio knjižnice dospio u vatikansku biblioteku, napravljen je popis koji pokazuje sljedeće:

RUKOPISI (na hebrejskom i arapskom): 58
Na (staro)grčkom: 148
Na latinskom, djela antičkih pisaca: 371
Na latinskom, djela srednjovjekovnih i modernih pisaca: 326
Djela na modernim (*volgare*) jezicima: 61
UKUPNO: 964

TISKANE KNJIGE: Na (staro)grčkom: 27

Na latinskom: 82
 UKUPNO: 109
 ČITAVA KNJIŽNICA: 1073

Ako usporedimo katalog iz XVII. stoljeća s onim Veteranovim, nedugo nakon 1502. godine, onda vidimo da je knjižnica uglavnom zadržala svoj prvobitni oblik: naglasak na rukopisima, a ne na tiskanim knjigama. Veteranov indeks daje sljedeće cifre:

RUKOPISI (na latinskom): 606
 Na (staro)grčkom: 93
 Na hebrejskom: 73
 UKUPNO: 772

Dakle, u razdoblju između 1502. i 1657. urbinska je knjižnica (takozvana *Orbinate*) dobila samo oko 300 knjiga, od kojih su oko 100 bili rukopisi na latinskom jeziku, 55 na grčkom, i 109 tiskanih knjiga na latinskom i grčkom, a 61 na ostalim europskim jezicima (*volgare*). S obzirom da je urbinska knjižnica uglavnom zadržala svoj renesansni naglasak na rukopisnim knjigama, treba je usporediti ne s knjižnicama XVI. stoljeća koje obiluju tiskanim djelima, već s renesansnim knjižnicama XV. stoljeća. To je učinila Dorothy M. Robathan. Dajemo u tablici pregled njezinih zaključaka:

KNJIŽNICA (DATUM)	UKUPAN BROJ KNJIGA	NAJVAŽNIJE ZBIRKE
MANTUA (1417.)	399	300 LAT., 67 FR., 32 IT.
MEDIČEJSKA (1495.)	1052	300 ± GRČKE
VISKONTIJEVA PAVIJA (1467.)	1000	700 LAT., 75 FR., 35 IT.
VATIKANSKA (1475.)	2527	770 GRČ.
VATIKANSKA (1484.)	3650	
MARCIANA (1468.)	736	482 GRČ., 254 LAT.
ORBINATE (1502.)	772	606 LAT., 93 GRČ.
ORBINATE (1657.)	1073	779 LAT., 175 GRČ.

Urbinska je knjižnica jedna od pet velikih s kojima se dičila renesansna Italija. Veće su bile vatikanska i medičejska u Firenzi, a po broju grčkih knjiga jedino su medičejska i Marciana imale veće zbirke. Nažalost, naš Mavro Orbini nije vladao grčkim jezikom, pa je on izabrao urbinsku knjižnicu iz drugog razloga: zbog tiskanih knjiga koje su mu davale uvid u slavensku prošlost. Međutim, on je svjesno slijedio utanačenu renesansnu tradiciju da daje prednost rukopisnim djelima čak i

kad ih nije uopće (ili vrlo malo) koristio. Prema tome, treba dati uvid u kategorije izvora s kojima se služio Orbini prilikom istraživanja u Urbinu. U tablici ćemo dati glavne podatke o broju raznih kategorija izvora *Kraljevstva Slavena*:

KATEGORIJE IZVORA	BROJ IZVORA
IZVORI KOJE ORBINI DAJE U POPISU	286
IZVORI IZOSTAVLJENI U POPISU	48
IZVORI KOJE NIJE MOGAO KORISTITI, ALI DAJE U POPISU	70
IZVORI KOJE JE PREUZEAO OD DRUGIH PISACA (NISU U POPISU)	9
IZVORI KOJE JE PREUZEAO OD DRUGIH PISACA (U POPISU)	45-48
IZVORI SPOMENUTI SAMO JEDNOM (U POPISU)	67
IZVORI SPOMENUTI SAMO JEDNOM (NISU U POPISU)	24
IZVORI SPOMENUTI 2-4 PUTA (U POPISU)	56
IZVORI SPOMENUTI 2-4 PUTA (NISU U POPISU)	9
IZVORI SPOMENUTI VIŠE OD 5 PUTA (U POPISU)	24
IZVORI SPOMENUTI VIŠE OD 5 PUTA (NISU U POPISU)	9
NAJVAŽNIJI IZVORI KORIŠTENI ČESTO (U POPISU)	25
NAJVAŽNIJI IZVORI KORIŠTENI ČESTO (NISU U POPISU)	5

Orbini je koristio izvore po podjeli svog djela – naime *Kraljevstvo Slavena* ima tri dijela: prvi, sveslavenski, u kojem Orbini izlaže ranu povijest svih Slavena; drugi, koji nije ništa drugo nego Orbinijev prijevod na talijanski takozvanog *Ljetopisa popa Dukljanina*, a koji bi se stvarno trebao nazivati *Kraljevstvo Slavena* i po kojemu je i Orbinijevo djelo dobilo svoje ime; i treći, koji pruža povijest Srbije, Bugarske, Bosne, Hercegovine i, samo letimice, Hrvatske. Najvažniji izvor za čitavo djelo jest *Ljetopis popa Dukljanina*, odnosno (izvorno) *Kraljevstvo Slavena*. O njemu ćemo reći nešto više kasnije.

Najvažnija grupa izvora nakon Dukljanina sastoji se od pisaca iz kojih je Orbini crpio podatke za davne i vanbalkanske Slavene. Njih ima 24. Za davne Slavene upotrijebio je sljedeće: Diona Nicejskog (Kasija Diona), Eutropija, „Methodius historicus“, Prokopija i Jordana. Za rani srednji vijek koristio je Helmolda „Bovoviensis“, Metodija „Historika“, Saksona Gramatika, Anonija Monaha, Karla Vagrijskog (Carolo Vagriese), Jordana i Petra Kruzbera „Olandesea“. Za zapadne i istočne Slavene Orbini je upotrijebio Aleksandra Guagninija iz Verone, autora poljske povijesti u tri sveska i opisa „Europske Sarmacije“, Matiju Mijehovitu, autora poljske kronike do 1506. i tri sveska *Poljskih starina*, „Jeremiju Rusa“, legendarnog i izmišljenog pisca ruskih anala, ali isto tako Herbersteinove komentare „O Moskovskoj Rusiji“, a za zapadne, odnosno polabske Slavene Alberta Kranza

koji je napisao knjige *Vandalija* (1519.), *Saksonija* (1520.) i *Kronika kraljeva Danske, Švedske i Norveške* (*Cronica regum aquiloniarum*, 1546.). Za Čehe je našao podatke u djelu Ivana Dubravija (*Johannes Dubravius*). Ovom popisu treba pridodati Helmolda kojega je Orbini zacijelo čitao.

Za povijest Balkana Orbini se služio bizantinskim piscima i to Cedrenom (*Georgios Kedrenos*), Zonarom (*Ioannes Zonaras*), Niketom Honijatom (*Niketas Khoniates*), Nikeforom Gregorom (*Nikeforos Gregoras*) i Laonikom Halkokondilom (*Laonikos Khalkokondyles*). Ti su mu pisci dali jedan zaokruženi pregled bizantinske povijesti do pada Carigrada u osmanske ruke 1453. godine. S obzirom na to da Cedren uključuje skoro doslovce kroniku Ivana Skilice (*Ioannes Scylitzes*), Orbini je otuda izvukao vrlo mnogo podataka o bizantsko-bugarskim odnosima između 811. i 1057. godine. Orbini se samo djelimice koristio Pahimerom (*Georgios Pakhymeres*) i Leunklavijevom *Kronikom turskih sultana*. Za povijest Ugarske i susjednih zemalja Orbini se služio Bonfinijem, a za povijest Njemačke Aventinom (*Turmair Aventinus*) i Irenikom (*Franz Fritz Irenicus*). Papinsku je povijest crpio iz dvaju vrela: Bionda i Platine. Za XV. stoljeće Orbini se koristio svojim zemljakom, Crijevićem Tuberonom (Cerva Tubero), i komentarima Eneje Silvija Piccolominijsa, budućeg pape Pija II. Napokon, za dubrovačku povijest koristio je Dubrovačke anale.

Ovdje želim istaknuti da je Orbini sve ove izvore našao u urbinskoj knjižnici „Orbinate“ i to skoro isključivo u tiskanim izdanjima. To svakako vrijedi za izvore o Slavenima i bizantinske autore. Svi izvori koje je Orbini koristio su ili na latinskom ili na talijanskom jeziku. Velika većina tih tiskanih djela izašla je u XVI. stoljeću, a mnoga su u katalogu tih knjiga takozvane *Cinquecentine*, koje je izdao Luigi Moranti. Po sačuvanim djelima u Morantijevom katalogu vidi se da je Orbini koristio tiskane knjige za ranu povijest Slavena, Gota, kasne rimske i rane srednjovjekovne (zapadne) povijesti, te Bizantskog Carstva.

Orbinijevo *Kraljevstvo Slavena* može se podijeliti na 3 dijela. Prvi dio: opća povijest Slavena od njihove pradomovine; drugi dio: Orbinijev prijevod na talijanski *Ljetopisa popa Dukljanina*, i treći: dio koji ima posebne odjeljke o srednjovjekovnoj Bugarskoj, Srbiji, Bosni, Humu i Hrvatskoj.

Orbinijev prijevod *Ljetopisa popa Dukljanina* ima sljedeće dijelove:

- a) Uvod (*Auctor ad lectorem*).
- b) Knjižica o Gotima (*Libellus Gothorum*) do glave VII., a u nju spada i odjeljak o dolasku Bugara na Balkan.
- c) Konstantinova legenda (Panonska legenda) u glavi VIII. i na početku glave IX.
- d) Slavenska knjiga koja se zove *Methodius* (*Liber Sclavorum qui dicitur Methodius*) koja govori o pokrštenju i uređenju države i crkve u ostatku glave IX.

- e) Dio koji se najprikladnije može nazvati početak Travunijskog ljetopisa, glave X–XXI.
- f) Travunijski ljetopis u glavama XXII–XXXV.
- g) Žitije Sv. Vladimira, u glavi XXXVI.
- h) Povijest Duklje u glavama XXXVII. do LXVII.

U uvodu autor, koji je svakako bio iz Duklje i najvjerojatnije svećenik, pa se zato u znanosti za njega uvriježilo ime „pop Dukljanin“, kaže da je preveo na slavenski jezik knjižicu „O Gotima“ (*Libellus Gothorum*), koja se latinski zove *Kraljevstvo Slavena (qui dicitur Regnum Sclavorum)*. Na taj način pop Dukljanin identificira Gote sa Slavenima i pripada onim piscima poput Tome Arhidakona, koji u Gotima vide Slavene. Ta „gotomanija“, kako ju je nazvao Šišić, ima cilj dokazati kako su svi ratovi i pobjede koje su vodili i zadobili Goti, Ostrogoti, tj. Istočni Goti, i Vizigoti, tj. Zapadni Goti, zapravo slavenske, te se tako Slaveni mogu uistinu zvati „slavni“. Tu je Orbin slijedio Vinka Pribojevića i mnoge druge pisce koji izvode etimološki riječ *Slaven* od *slava*, a ne, kako je Marcin Kromer još u prvoj polovici XVI. stoljeća pokazao, od riječi *slovo*. Kromer je pošao od činjenice da mnogi slavenski narodi zovu Germane Nijemcima jer su „nijemi“, tj. nemaju moć govora, tj. slova, nasuprot Slavenima koji imaju moć govora, tj. riječi, slova. To je i do danas najprihvaćenija i najvjerojatnija *hipoteza* o postanku riječi Slaven. Iako zna za nju jer je čitao Kromera, Orbini ju ne prihvaća jer mu ne ide u prilog onoliko koliko suprotna teorija. On već u samom podnaslovu navodi sve ratove koje su Slaveni vodili „u Evropi, Aziji i Africi“ i koji su im donijeli toliku slavu.

Na temelju identifikacije knjižice o Gotima s Kraljevstvom Slavena, Orbini je prvi dao naslov ne samo tom odjeljku svoje knjige, već čitavoj knjizi, *Kraljevstvo Slavena – Il regno degli Slavi*, i to je učinio punih 65 godina prije Ivana Lučića koji je spisu dao naslov *Presbyteri Diocleatis Regnum Slavorum*. Tu je Lučić spojio naslov koji je djelu dao prvi koji ga je interpretirao, Dubrovčanin, Ludovik Crijević Cerva zvan *Tubero* (1459.–1527.) koji se poziva na „Diocleatem auctorem“ i na spis „Diocleatis auctoris annales“, dakle „Ljetopis pisca Dukljanina“.

Nemoguće je u ovom kratkom članku dati čitavu analizu *Ljetopisa popa Dukljanina*, tim više što se čitav zbornik dotiče Orbinijevog djela. Ovdje bih htio samo istaknuti podjelu tog Kraljevstva Slavena u glavi IX. Prvo je zemlja podijeljena na Primorje i Zagorje (*Maritima, Transmontana*), odnosno na Dalmaciju i Srbiju (*Surbam autem quae et Transmontana dicitur*). Dalmacija se dijeli na Donju i Gornju Dalmaciju, odnosno na Bijelu i Crvenu Hrvatsku. Na taj način pop Dukljanin identificira Dalmaciju s Hrvatskom (*Croatia*), koju dijeli na Bijelu (*Alba*) i Crvenu (*Rubea*). Međutim, ne produžuje odmah dijeliti Srbiju na Rašku (*Rassa*) i Bosnu, već kasnije. Tako izlazi da Dukljaninovo Kraljevstvo Slavena ima četiri oblasti: Donju Dalmaciju = Bijelu Hrvatsku, Gornju Dalmaciju = Crvenu

Hrvatsku, Rašu i Bosnu. Primjećuje se da se od dvije oblasti Primorja i Zagorja stvaraju četiri, a ta *tetrarhija* oblasti ponavlja se kasnije kad pop Dukljanin priča o podjeli države od strane Prelimira, posljednjeg dukljanskog kralja, na četiri oblasti (*regiones*), koje je podijelio svojim sinovima. To su *Zenta* (kasnije poznata kao Zeta), *Tribunia* (Travunija), *Chelmania* (Hum) i *Submontana* (Podgorje). Na taj način Duklja, odnosno Gornja Dalmacija = Crvena Hrvatska, kao četvrti dio prvobitnog Kraljevstva Slavena postaje Kraljevstvo Slavena „u malom“ i dijeli se na četiri dijela.

Ovdje bih htio upozoriti da je Orbini identificiranje Hrvata i Srba u Duklji kao istog naroda našao kod bizantinskih pisaca, naročito Skilice, Cedrena, Akominate i Brienija, koje je upotrijebio. Tako Ivan Skilica u Cedrenovoj Kronici kaže da „prve godine toga cara (Mihaela VII. Duke) prve indikcije 1073. narod Srba, koje takođe zovu i Hrvatima, izide da pokori Bugarsku“. Dalje navodi kako „bugarske starješine zamoliše Mihajla, tadašnjega vladara ovih, koji su se zvali Hrvati, a koji je stolovao u Kotoru i u Prapratni...“ Nikefor Brijenije izričito kaže da su „Hrvati i Dukljani“, a Niketa Akominat priča kako Stefan Nemanja „poče osvajati Hrvatsku i sebi prisvajati vlast nad Kotorom“. Kasniji su srpski vladari isticali svoju vlast nad Hrvatskom i Dalmacijom kao, primjerice, Stefan Uroš II. Milutin u svojoj tituli: „Hurosus dei gratia Dalmatiae, Croacie, Dyoclie, Servie ac Rasie rex et dominus totius Maritime regionis.“ Time se daje do znanja da je „Maritima regio“ uključivala ove zemlje. U XXIII. članku statuta Kotora taj se isti vladar zove „rex Rasciae, Dioclie, Albanie, Croacie et Chelmie atque totius Maritime regionis.“ Šišić je to dobro shvatio: „Najposle kad izbliže ogleđamo titulu Uroša II. vidimo da u stvari i Dalmacija i Duklja i Primorje znače otprilike... jednu istu teritoriju kao i Srbija i Raška.“ U svom izdanju mletačkih izvora Šafarik navodi titule vladara na kraju XIII. vijeka. Mlečani najprije prave podjelu između vladara „Sclavoniae et Bulgariae“, pa onda „Romaniae“. Pritom oni Bugarsku ne uključuju u „Sclavonia“, već samo Srbiju i Hrvatsku.

Domini de Sclavonia et Bulgaria

Vrossus (Uroš) rex Servie, Melinie, Chelmie, Dioclie, Albanie et maritime regionis Stephanus regis Vrossi filius, rex Dioclie, Albanie, Chelmie et maritime regionis Stefanus rex Raxie, ut supra Michael, dispoti Bulgariae, dominus de Vigdino (Vidin) Vecelaus Imperator Bulgariae

De Sclavonia

Ser Paulus banus Croatorum, et Boxine Stephanus banus totius Sclavoniae

De Romania

Andronicus... imperator et moderator Romeorum (*sic*) Thomas, de gratia magnus Romaniae despotus

Iz ovog popisa vidi se da Mlečani smatraju Hrvatsku, Srbiju, Duklju, Hum (tj. buduću Hercegovinu), Primorje (*regio maritima*) i Bosnu (*Boxina*) dijelovima *Sclavoniae*, a da čvrsto odvajaju Bugarsku i Bizantsko Carstvo, tj. carstvo „Romeja“ (Romeorum), od takozvane „Sclavoniae“. Takva podjela odgovara podjeli popa Dukljanina koji isto tako odvajaju Bugarsku od „Regnum Sclavorum“. Mavro Orbini slijedi popa Dukljanina utoliko što se njegovo „kraljevstvo Slavena“ odnosi prvobitno na „regnum Sclavorum“ koji su sačinjavale Gornja i Donja Dalmacija, Srbija i Bosna, te kasnije diobom Gornje Dalmacije tj. Crvene Hrvatske odnosno Duklje, Zeta, Travunja, Hum i Podgorje. Samo što Orbini sada umjesto Podgorja ima Rašu, umjesto Travunije ima Hercegovinu, zadržava Hum i ima par stranica o Hrvatskoj. Skoro trećina trećeg dijela knjige odnosi se na Bugarsku (str. 396–473) i time se ističe da je Bugarska nešto posebno, te da ne pripada prvobitnom „Regnum Sclavorum“, već ulazi u „Kraljevstvo Slavena“ u širem smislu nakon dolaska, pokrštenja i slaveniziranja Bugara na Balkanu.

Orbini, prema tome, pridodaje Bugarsku četirima prvobitnim dijelovima „Kraljevstva Slavena“: Dalmaciji (tj. Donjoj, Bijeloj Hrvatskoj), Duklji (tj. Gornjoj, Crvenoj Hrvatskoj), Srbiji i Bosni. Upada u oči da i pop Dukljanin i Mavro Orbini operiraju s principom 4+1, tj. četiri prvobitna područja plus jedan novi. I kod popa Dukljanina i kod Orbinija taj plus jedan je Bugarska.

U planovima zapadnih vladara, španjolskog kralja Filipa III. (1598.–1621.) i talijanskih vojvoda od Savoje i Mantove, postoje različite podjele područja na Balkanu. Tako Vincenzo Bune, Dubrovčanin u španjolskoj službi u Napulju, piše Filipu III. 1600. godine o granicama tih pokrajina i nabraja Hercegovinu (*el Ducado de Sancto Sava*), Srbiju (*Servia*), Albaniju, Bosnu, Ugarsku i Dalmaciju. On uopće ne spominje Bugarsku. Međutim, kasnije, 1606. godine, spominju se ambasadori (*los embaxadores*) Albanije, Srbije, Bugarske (*Vulgaria*), Bosne (*Bossina*) i „vojvodstva od Potenze“. To „vojvodstvo od Potenze“ je drugo ime za Hercegovinu. Već 1607. godine u svojim pregovorima sa Španjolcima prvaci balkanskih naroda spominju „pet provincija, tj. Bosnu, Hercegovinu, Albaniju, Srbiju i Bugarsku.“ Kad su plemenski prvaci (*li Conti et Capi Principali*) u Kosijserevu 18. veljače (po starom kalendaru) izabrali vojvodu savojskog za svoga kralja, oni su objasnili da je njihova zemlja „Hurumelia“, tj. Rumelija, „u kojoj su pet kraljevstava“ (*nella quale sono cinque Regni*). Iz tajne depeše upućene vojvodi u Torino znamo da su to „provincije Bugarska, Srbija, Hercegovina, Bosna i Albanija.“ Isto tako se u pismu Filipa III. vojvodi savojskom u kojem mu nudi vodstvo nad španjolskom armadom od 20.000 ljudi i 40 dobro naoružanih velikih brodova, tzv. bertona, kao i galije iz Napulja, Sicilije, Genove i Malte, spominje tih pet provincija: Bugarska, Srbija, Hercegovina, Bosna i Albanija.

Postavlja se pitanje je li tih pet provincija „Rumelije“ u nekoj vezi s podjelom „Kraljevstva Slavena“ Mavra Orbinija. Mislim da je očito da se radi o principu

4+1, i to tako da su Bugarska, Srbija, Hercegovina i Bosna dijelovi *kasnijeg Kraljevstva Slavena*, ali kako protumačiti Albaniju? Neki zavjerenici, kao Renesi, bili su Albanci i dobro su razlikovali Albance od Slavena, pa kako onda patrijarh Jovan i plemenski prvaci daju savojskom vojvodi krunu države u kojoj osim Slavena ima i Albanaca. Prije svega, treba imati u vidu da su Albanci smatrani Ilirima (što je točno), a da su Iliri smatrani pradjedovima Slavena (što nije točno, ali se ta tvrdnja proteže do u XIX., stoljeće, najbolji je dokaz za to „Ilirski pokret“). Prema tome, Albanci su isto tako Slaveni, pa i Albanija može ući u „Kraljevstvo Slavena“.

Ipak, valja istaknuti da Mavro Orbini ne smatra Albaniju dijelom „Kraljevstva Slavena“ *osim kao dio Srpskog Carstva pod Dušanom i njegovim nasljednicima*. Već smo iznijeli da u tituli Uroša II. u XXIII. članku statuta grada Kotora on sebe naziva kraljem „Rasciae, Dioclie, Albaniae, Croacie et Chelmie atque totius Maritimae regionis“. Znači da Albanija ulazi u sastav te šire srpske države. Prema tome, pet kraljevina koje sačinjavaju „Rumeliju“ su zapravo Orbinijevo (kasnije) „kraljevstvo Slavena“, tj. Srbija, Hercegovina, Bosna i Bugarska *plus* Albanija. To je, dakle, princip 4+1. A zašto su prvaci nazvali svoju državu „Rumelijom“? Jer je to osmanski naziv za one zemlje na Balkanu koje su nekad pripadale Bizantu (caru Romeja) i ispo vijedale pravoslavnu vjeru.

Orbinijevo *Kraljevstvo Slavena*, napisano na talijanskom jeziku, nije moglo kao takovo biti predložak teksta ponude krune Rumelije „u kojoj su pet kraljevstava“ (*nella qual Sono cinque regni*), ali je podudarnost odraz stvarnosti na Balkanu i povijesne tradicije koje Orbini poznaje i uzidava u temelje svog djela. A s obzirom da njegovo djelo nije napisano za (nepismene) balkanske prvake i crkvene poglavare koji nisu vladali talijanskim (a ni latinskim), već za vojvode i njihove dvorjanine koji su itekako mogli ocijeniti jedno takvo djelo kakvo je *Kraljevstvo Slavena*, mislim da Orbinijevu knjigu moramo shvatiti prije svega kao priručnik za poznavanje Slavena uopće, a južnih Slavena posebice, za pismene ljude na Zapadu koji prije Orbinija (a ni poslije njega) nisu imali takvog „vodiča“ koji bi im rasvijetlio stvari na „tamnom“ Balkanu. Ukratko, Orbini im je pružio kasnorenesansni *Bedeker* za prošlost balkanskih Slavena. *Kraljevstvo Slavena* je takva knjiga.

Bibliografija

Izvori

Netiskani arhivski izvori
Historijski arhiv u Dubrovniku
Serija *Debita Notariae*

Archivo General de Simancas
Serije: Estado, Legajos, Turquia,
Pequenos estados de Italia

Tiskani arhivski izvori

- FERMENDŽIN, E. 1918. „Prilozi k poznavanju diplomatskoga poslanstva Aleksandra Komulovića među Slovene od godine 1593. do 1597. *Starine* 36: 7-30.
- HORVAT, K. 1909. „Novi historijski spomenici za poviest Bosne i susjednih zemalja“. *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 21: 1-104, 313-424.
- HORVAT, K. 1910. „Novi historijski prilozi za poviest Albanije iz arhiva rimskih. *Vjesnik Kraljevskog Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arhiva* 12: 79-106, 163-185.
- HORVAT, K. 1913. „Prilozi za hrvatsku poviest iz arhiva rimskih“. *Starine* 34: 64-172.
- MAKUŠEV, Vikentii V. 1882. *Istorijski spomenici Južnih Slavena i okolnih naroda (Genova, Mantova, Milano, Palermo, Torino)*. Beograd.
- RADONIĆ, Jovan. 1940. *Dubrovačka akta i povelje*, sv. III/1. Beograd.
- PIERLING, P. 1884. „Novi izvori o L. Komuloviću“. *Starine* 16: 209-251.
- PIERLING, P. i F. RAČKI. 1882. „L. Komulovića izvještaj i listovi o poslanstvu njegovu u Tursku, Erdelj, Moldavsku i Poljsku“. *Starine* 14: 83-124.
- ŠAFARIK, Janko. 1862. „Srbski istorijski spomenici mletačkog arhiva“. *Spomenik Srpskog Učenog društva*, sv. XV. Beograd.
- TOMIĆ, Jovan N. 1898. „Prilozi za pokret hrišćana na Balkanskom Poluostrvu protiv Turaka krajem XVI veka“. *Spomenik Srpske Kraljevske akademije* 31: 90-94.
- TOMIĆ, Jovan N. 1933. *Građa za istoriju pokreta na Balkanu krajem XVI i početkom XVII veka*, tom I, *Mletački arhiv (1595-1608)*. Beograd.

Ostali izvori

- BARKAN, Ö. L. 1957. „Essai sur les donnees statistiques des registres de recensement dans l'empire Otoman au XVe et XVIe siècles“. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 1.
- Cerva Tuberon* 1746. Ludovik Cerva Tuberon, *Commentariorum de temporibus suis libri XI*. U J. G. Schwandter, *Scriptores rerum hungaricarum veteres*, sv. II. Beč: 107-381.
- LUCCARI, Petro. 1605. *Copioso ristretto degli annali di Rausa libri quattro*. Venecija.

- Orbin 1668. Mavro Orbin, *Kraljevstvo Slavena*. Beograd.
- Orbini 1601. Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni...* Pesaro.
- Orbini 1985. Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, (fototipsko izd.). Ured. Sima Ćirković i Peter Rehder. München.
- Orbini 1999. Mauro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*. Zagreb.
- MOŠIN, Vladimir. 1949. *Ljetopis popa Dukljanina*. Zagreb.
- MIJUŠKOVIĆ, S. 1967. *Ljetopis popa Dukljanina*. Titograd.
- Pribojević 1951. Vinko Pribojević, *O podrijetlu i zgodama Slavena*. Ured. G. Novak. Zagreb.
- ŠIŠIĆ, Ferdo. 1914. *Priručnik izvora hrvatske historije*. Zagreb.
- ŠIŠIĆ, Ferdo. 1928. *Ljetopis popa Dukljanina*. Zagreb-Beograd.

Literatura

- BALDI, Bernardino. 1824. *Vita e fatti di Federigo di Montefeltro duca di Urbino. Istoria estratta dal Ms. inedito della Biblioteca Albani*. Uredio F. Zuccardi. Rim.
- BANAŠEVIĆ, Nikola. 1973. *Letopis popa Dukljanina i narodna tradicija*. Beograd.
- BARKAN, Ömer L. 1955. „Quelques observations sur l'organisation économique et sociale des villes Ottomanes“. *Recueil Societe Jean Bodin* 7: 289-311.
- BARTL, Peter. 1974. *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und osmanischen Reich. Zur Turkenkriegs problematik an der Wende vom 16. Zum 17. Jahrhundert*. Wiesbaden.
- BATAILLON, Marcel. 1949. *Erasme et l'Espagne*. Paris.
- BISTICCI, Vespasiano da. 1970. *Vite*. Uredio A. Greco. Firenze: 386-399.
- BOUWSMA, William J. 1968. *Venice and the Defense of Republican Liberty. Renaissance Values in the Age of the Counter-Reformation*. Berkeley.
- BRAUDEL, Fernand. 1972-1973. *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* sv. I-II. New York.
- BROGI-BERCOFF, G. 1979. „Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini e il ‘Copioso ristretto degli Annali di Rausa’ di Giacomo Luccari“, *Studi slavistici in ricordo di Carlo Verdiani*. Uredio A. M. Raffo. Pisa: 41-54.
- BROGI-BERCOFF, G. 1977-1979. „Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini e la storiografia europea del Cinquecento“. *Ricerche slavistiche* 24-26: 119-156.
- CARANDE, R. 1943-1949. *Carlos V y sus banqueros*, sv. I-II. Madrid.
- CHAUNU, H. & P. 1955-1959. *Seville et l'Atlantique*, sv. I-VIII. Pariz.
- CLOUGH, Cecil H. 1981. *The Duchy of Urbino in the Renaissance*. London.
- COCHRANE, Eric. 1972. *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*. Chicago.
- ELLIOTT, J. H. 1965. „The Decline of Spain“. U Trevor Henry Aston (ur.). *Crisis in Europe, 1560-1660*. New York: 177-205.

- ELLIOTT, J. H. 1966. *Imperial Spain 1479-1716*. New York.
- FRANCESCHINI, G. 1959. „Per la storia della Biblioteca di Federico“. U *Figure del Rinascimento Urbinate*. Urbino: 109-147.
- GOLENIŠČEV-KUTUZOV, Ilja N. 1973. *Il Rinascimento italiano e letterature slave dei secoli XV e XVI* sv. I-II. Milano (tal. pr. *Italijanskoe vrozozhdenije i slavjanskije literaturi*).
- GUASTI, C. 1862. „Inventario della libreria urbinata compilato nel sec. XV da Federigo Veterano Bibliotecario di Federico I da Montefeltro duca d'Urbino“. *Giornale storico degli archivi toscani* 6: 127-147.
- GUASTI, C. 1863. „Inventario della libreria urbinata compilato nel sec. XV da Federigo Veterano Bibliotecario di Federico I da Montefeltro duca d'Urbino“. *Giornale storico degli archivi toscani* 7: 45-55, 130-154.
- HAMILTON, Earl J. 1934. *American Treasure and the Price Revolution in Spain, 1501-1650*. Cambridge, Mass.
- HAMILTON, Earl J. 1938. „The Decline of Spain“. *Economic History Review* 1. ser./8: 168-179.
- HRABAK, B. 1971. *Izvoz žitarica iz Osmanlijskog Carstva u XIV, XV i XVI stoljeću*. Priština.
- INALCIK, Halil. 1971. *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600*. New York.
- Istorija Crne Gore*, knj. 1: *Od najstarijih vremena do kraja XII vijeka*. Titograd, 1967.
- KLAIĆ, Vjekoslav. 1927. „Crvena Hrvatska i Crvena Rusija“. *Hrvatsko kolo* 8: 112-133.
- KOSTIĆ, Veselin. 1975. *Dubrovnik i Engleska 1300-1650*. Beograd.
- MATOUŠEK, Josef. 1935. *Turecka valka v evropske politice v letech 1592-1594*. Praha.
- MCNEILL, W. H. 1964. *Europe & Steppe Frontier 1500-1800*. Chicago.
- MORANTI, L. 1954. „Biblioteca Universitaria di Urbino“. U G. Mjazzatinti, *Inventari dei manoscritti delle Biblioteche d'Italia* 80. Firenze.
- MORANTI, L. 1959. *Bibliografia Urbinate*. Firenze.
- MORANTI, M. 1981. *Il trasferimento dei „codices Urbinates“ alla Biblioteca Vaticana. Cronistoria, documenti e inventario*. Urbino.
- MORANTI, M. 1986. Organizzazione della biblioteca di Federico da Montefeltro“. U Giorgio Cerboni Baiardi, Giorgio Chittolini i Piero Floriani (ur.). *Federico di Montefeltro. Lo stato, le arti, la cultura* sv. I-III. Rim. Sv. 3: *La cultura*: 19-49.
- PANTIĆ, Miroslav. 1968. „Mauro Orbini- život i delo“. U Mauro Orbini. *Kraljevstvo Slavena*. Beograd: xi-cviii.
- PETROVICH, Michael B. 1958. Dalmatian Historiography in the Age of Humanism“. *Medievalia et humanistica* 12: 93-99.
- PIERLING, P. 1896-1897. *La Russie et le Saint-Siège. Etudes diplomatiques*, sv. I-II, Paris.
- RADOJČIĆ, N. 1950. *Srpska istorija Mavra Orbinija*. Beograd.
- RADONIĆ, J. 1950. *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka*. Beograd.
- RAVA, L. 1913. *Mauro Orbini, primo storico dei popoli slavi*. Bologna.
- ROBATHAN, Dorothy M. 1957. „Libraries of the Italian Renaissance“. U James Westfall (ur.). *The Medieval Library* (2. izdanje). New York: 509-588, 699.

- SHAW, Stanford J. 1963. „The Ottoman View of the Balkans“. U Charles i Barbara Jelavich (ur.). *The Balkans in Transition*. Berkeley: 56-75.
- SHAW, Stanford J. 1976. *The History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, sv. I: *The Empire of the Gazis. The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*. Cambridge.
- STORNAJOLO, Cosimo. 1895. *Codices Urbinales Graeci*. Vatikan.
- STORNAJOLO, Cosimo. 1902-1921. *Codices Urbinales Latini* sv. I-III. Vatikan.
- ŠIMRAK, J. 1926. *De relationibus Slavorum meridionalium cum sancta Romana sede apostolica Saeculis XVII et XVIII*. Zagreb.
- ŠIŠIĆ, Ferdo. 1935. „Hrvatska historiografija od XVI. do XX. stoljeća“. *Jugoslavenski istoriski časopis* 1: 40-48.
- TOMIĆ, Jovan N. 1903. *Pećski Patrijarah Jovan i pokret hrišćana na balkanskom poluostrvu 1592- 1614*. Zemun.
- TREADGOLD, Donald W. 1973. *The West in Russia and China*, Vol. I: *Russia*. Cambridge.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakki. 1943-1944. *Kapıkulu Ocakları*, sv. I-II. Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakki. 1947-1959. *Osmanlı Tarihi*, sv. I-IV. Ankara.
- VETERANO, Federico. 1819. *Degli uomini illustri d'Urbino Commentaria*. Urbino.
- VILLAR, Pierre. 1950. „Le temps du Quichotte“. *Europe* 34: 3-16.
- VIVES, J. Vicens. 1959. *Historia economica de Espana*. Barcelona.
- VINAVER, Vuk. 1970. *Pregled istorije novca u jugoslavenskim zemljama*. Beograd.
- WINTER, Eduard. 1961. *Russland und das Papsttum*. Berlin.
- ZLATAR, Zdenko. 1992. *Our Kingdom Come. The Counter-Reformation, the Republic of Dubrovnik, and the Liberation of the Balkan Slavs*. New York.

The Kingdom of the Slavs in Its International Political, Economic and Cultural Context (c. 1550-1610)

The Mediterranean was still the center of European, if not world, history, until about 1580, according to Fernand Braudel, and was the arena where the two superpowers of the 16th century, Habsburg Spain and the Ottoman Empire clashed, as at Tunis in 1535 or Malta in 1565. While Lepanto was a great Western victory, it did not lead to the destruction of Ottoman naval power, though it did signal the end of the notion of Ottoman invincibility. Thus Lepanto stood as a high point of repeated clashes between the Spanish-led forces of Christendom, and the Ottoman Empire, particularly in the period from 1550 to 1580.

After 1580, however, both Spain and the Ottomans turned their attentions elsewhere: Spain to the revolt of the Netherlands, and the Ottoman Empire to its rival in the East, Persia. By turning their backs to the Mediterranean they jointly ensured that

for the first time in recorded history the Mediterranean would become a backwater, would be „outside of great history“ as Braudel put it.

Spanish decision to concentrate on the North of Europe was a result of the victory of the so called Castilian-Andalusian faction at the court of Philip II (1556-1598) led by the great Duke of Alba. The opposing faction headed by Antonio Perez, Secretary to Philip II, and Duke of Medinacelli, consistently favored a more aggressive anti-Ottoman policy and was responsible for the Spanish adherence to the Holy League of 1570-1573 in which it joined forces with the papacy and Venice. Alba's faction was dominant throughout the rest of Philip II's reign, and its policy was reflected in the annexation of Portugal in 1579-1580 and the launching of the Spanish Armada against England in 1588.

Above all, it took a very harsh repressive policy toward the Dutch rebels and those who supported them, like Elizabeth's England. It was intolerant of the „heretics“, i.e. Protestants, while suppressing the revolt of the Moriscos in Granada in 1572 as well. With the accession of the new king, Philip III (1598-1621) Spain acquired a new all-powerful favorite, Duke of Lerma, who reverted to the Aragonese-Portuguese faction once led by Duke of Medinacelli. This faction understood very well what more than twenty years of open hostilities between Spain and the northern powers resulted in the incursions of the Dutch and the English into Spanish and above all Portuguese colonies in America and Asia, and a loss of markets in the Indian Ocean. Lerma took Spanish-Portuguese priorities to be in their colonies, and not in fighting northern „rebels“ and „heretics“. Not only had the latter wreaked havoc in the more distant waters of „the Indies“, but invaded the Mediterranean after 1580 in ever-increasing numbers, so that by 1600 there were hundreds of Dutch and English vessels in its ports, above all, in Leghorn. This meant reaching a compromise and a truce with the Dutch rebels, England, and their supporters, and turning once again to the Mediterranean, to try to exploit the apparent weaknesses of the Ottoman Empire. This resulted in a much more aggressive policy in the Balkans, trying to undermine the local support for the Ottoman rulers, and incite Balkan peoples to open revolts against the Porte. Ottoman historians have dated the first signs of crisis in the relationship between the Ottoman ruling class and their subjects, the *rayyah*, to about 1540, i.e. during the heyday of Suleiman the Magnificent's reign (1520-1566). In the preceding century or so, a struggle between the native Turkish aristocracy, centered in Anatolia, and the newly-emerging elite of the converted slaves (*devsirme*) resulted in the total victory of the latter. Having as their base of economic and social power in the landed estates (*timars*) of the Balkans, the *devsirme* class proceeded to increase drastically the dues and obligations of their subject tenant farmers, and this gradually led to a series of revolts, and an enduring crisis between the rulers and the ruled. The weak sultans following Suleiman the Magnificent, from his

son Selim II, „the Sot“, to the accession of Murad IV in 1623 were dominated by strong-willed Grand Viziers who all came from the *devsirme* class. This led to the decline of the Ottoman Empire. The victory of the Lerma party also alligned Spain with the other forces of the Counter- Reformation in Catholic Europe, above all, the papacy, and the Habsburgs of Central Europe. These continental forces were in favor of a more aggressive policy toward the Ottoman Empire. They also wanted to destroy the secular aspects of Renaissance culture which did not subscribe to such a black-and-white view of the „Empire of Evil“, as they saw the Ottoman Empire. They therefore targeted those states, like Venice and Dubrovnik, which still adhered to Renaissance values. The spearhead of this Counter- Reformation offensive were the Jesuits. They not only tried to force their entry into both Venice and Dubrovnik, they actively worked on winning Muscovite Russia to a pro-papal, anti-Ottoman policy. They were consciously exploiting the Slavic sentiments of the Slavic peoples both inside and outside the Balkans, as in Poland and Russia.

Mauro Orbini's book, *The Kingdom of the Slavs*, was written for those Italian princes, like the dukes of Savoy and Mantua, who actively sought ancient crowns in the Balkans and were willing to support the revolt of the Balkan peoples against the Porte. Written in Italian, it was researched in the Renaissance library of the dukes of Urbino, and published in Pesaro in 1601 with the financial support given by Marinus Andreae Bobali whose patrician house had invested into Dubrovnik's trade in the Ottoman Balkans, and reaped huge profits. Now converted to the Counter-Reformation world view, Bobali supported Orbini's attempt to write the first „scholarly“ history of the Slavs in general, and the South Slavs in particular, with an emphasis on the medieval states of the Balkan Slavs. Orbini used mainly printed works in the library of Urbino. His book is a guide „*Bedeker*“ to these mythical Slavic kingdoms for the Italian princes who coveted their crowns.

Key words: *Kraljevstvo Slavena*, Sredozemlje, druga polovina 16. i početak 17. stoljeća, politički, ekonomski i kulturni kontekst.

Ključne riječi: *The Kingdom of the Slavs*, Mediterranean, 1550's and early 17th century, political, economic and cultural context.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 43

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2011.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 43

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest),

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,
Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,
znanstvenog projekta „Triplex Confinium - hrvatska višegraničja
u euromediterranskom kontekstu“

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2011. godine

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*